

noll27

AKTUELLT MAGASIN OM BIBLIOTEKSFRÅGOR
FRÅN KULTUR I VÄST

World wide MIK

**GAMLA METODER – NYA
VERKTYG**

Marika Alneng om MIK på
bibliotek

9

**ARBETAR FÖR ATT STÄRKA
MIK**

Statens medieråd

7

noll27.se

Samverkan i fokus

Foto: Niklas Sagrén

Vi ägnar mer än hälften av fritiden åt medierna. I det närmaste alla använder nätet dagligen. Alla kan vara både konsumenter och producenter. När övergår åsikter till hot, hat och kränkningar? När är det fråga om desinformation, propaganda eller reklam? Vem är avsändare? Vem övervakar vem? Var går gränsen mellan privat och offentligt? Det är en svåröverskådlig cybervärld som möter medborgaren.

Transnationella företag som Facebook och Google har i hög grad bidragit till rådande situation. De möjliggör mängder av information, kunskap, utsagor och olika tjänster på nätet till mycken nytta och nöje. Men samtidigt samlar de in en uppsjö av information om användarna som sedan utnyttjas i allt från reklam till reell övervakning med följdverkningar för medborgaren. Makt utövas genom algoritmer och annonsmodeller utan transparens – det handlar om automatiserad kommunikation.

Dagens komplexa samhälle kräver mycket kunniga och kritiska medborgare inom många områden om yttrandefrihet och demokrati ska kunna upprätthållas. Medie- och informationskunskaper, MIK, är därmed en nyckelkunskap i det digitaliserade mediasamhället. Här innefattas såväl skolan som det livslånga lärandet med biblioteken i fokus. En samlad policy liksom konstruktiva incitament i ett medborgarperspektiv blir avgörande för framgång.

MIK kräver ett grundläggande bildningsperspektiv, många olika kunskaper och färdigheter. MIK är en del av det som globalt benämns *democratic learning*. Kunskaper som medborgarna behöver för att kunna delta aktivt i samhället. Utbildning av god kvalitet är en avgörande förutsättning för MIK – grundläggande kunskap i kärnämnen som samhällskunskap, historia, modersmål, religionskunskap, språk och matematik är en förutsättning, inte minst skriv- och räknekunskaper. Det handlar om en skola lika för alla med god kompetens och tillfredsställande resurstilldelning.

Definitioner av MIK finns i ett antal variationer men i flertalet kan ett antal grundelement urskiljas – som i samverkan – ska leda till ökad mediekunskaper hos medborgarna: allas tillgång till medier och plattformar och möjlighet att kommu-

nicera, att kunna analysera och kritiskt granska – gäller både medierna i sig och deras innehåll, kunna skapa/producera eget innehåll, ha förmåga att reflektera med fokus på ansvar, uppförande och etik, och slutligen motivation att agera/delta som samhällsmedborgare.

Om framgång ska nås krävs en genomarbetad och förankrad nationell MIK-politik. Länder som har en tydlig nationell MIK-politik som fungerar som drivkraft för implementering, koordinering och uppföljning är betydligt mer framgångsrika än andra vad gäller att genomsyra samhällets alla delar – från det nationella till det regionala och lokala.

Avgörande är att politiken är klar över sin roll, förstår rådande problem, har kunskap av relevans, för att sedan kunna formulera hållbara lösningar i en proaktiv medie- och demokratipolitik. Att ha insikt om vilken roll MIK har i relation till andra reformer och satsningar – till utvecklingen i samhället i ett medie- och demokratiperspektiv – ett samhällssystem som idag även är globalt. En nationell MIK-politik måste byggas på två fundament för att nå framgång: dels en konstruktiv relation till andra berörda politikområden där MIK utgör en viktig del – som i utbildnings, digitaliserings-, jämställdhets- och rättspolitik; dels en effektiv samverkan mellan olika delar av samhället, medieföretag, innehållsleverantörer på internet, utbildningsorganisationer, folkbildningen, teknikföretag, akademien etcetera. Det handlar om en intressentbaserad styrningsmodell där incitament för engagemang måste tillskapas – på olika nivåer i samhället. Samverkan står i fokus.

Finns den insikten idag hos politiken – nationellt och regionalt? Ska MIK vara en del i något större eller mest ses som en satsning när politiken uppfattar möjligheten att reglera mediemarknaden som begränsad, med andra ord befriar politiken från att ta itu med besvärliga problem? Vad det handlar om nu är kunskap, ambitioner, vilja och mod – att försvara demokratin. ■

ULLA CARLSSON

professor
UNESCO Chair on Freedom of Expression
Göteborgs universitet

Innehåll Nr 3 | 2019

Samverkan i fokus

Ulla Carlsson om nationell MIK-politik

2

Global dialog om medie- och informationskunnighet

Unesco-konferensen Global MIL Feature Conference

5

Arbetar för att stärka

Lägesrapport från Statens medieråd

7

Gamla metoder – nya verktyg

Marika Alneng om MIK på bibliotek

9

Folkbildning och faktaresistens

Epidemiologen Emma Frans om mänskligt beteende

11

Om faktaresistens, kunskap och sanning

MIK ur ett filosofiskt perspektiv

14

Mellan gamla traditioner och dataåldern

Utblick besöker Mongoliet

16

Kampanjer hoppas nå biblioteken

Två aktuella kampanjer från Wikimedia

21

Digital kompetens i skolan

Skolverket om skolans roll

22

Stor skillnad mellan gammal och ung

Internetstiftelsen fortbildar på Facebook

24

Källkritik, sökkritik och källtillit

Om vår tids kunskaps- och kulturbank

27

Deepfakes – gör det svåra ännu svårare

Nya begrepp att förhålla sig till

29

Profil – Carl Heath

Digital folkbildare och särskild utredare

30

Journalistik och fake news

Nyhetsmedia och journalistik i förändring

34

Om jag hade ett bibliotek

Özz Nûjen om ett bibliotek med folklig makt

35

noll27

BIBLIOTEKSMAGASIN NOLL27 GES UT AV KULTUR I VÄST SOM ÄR EN FÖRVALTNING INOM VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN. NOLL27 SKA FRÄMJJA BIBLIOTEKSUTVECKLING GENOM ATT GE KUNSKAP, INSPIRERA, PROBLEMATISERA SAMT SKAPA DIALOG OCH DEBATT KRING BIBLIOTEK OCH AKTUELLA BIBLIOTEKSFRÅGOR. NAMNET NOLL27 HAR EN LÄNK TILL KLASSIFIKATIONSSYSTEMET DEWEY DÄR KODEN 0.27 ÄR KODEN FÖR ALLMÄNNA BIBLIOTEK, ARKIV OCH INFORMATIONSCENTRUM.

KONTAKT

NOLL27
KULTUR I VÄST
405 44 GÖTEBORG
TEL: 031-333 51 00
REDAKTIONEN@NOLL27.SE

WEBBPLATS

NOLL27.SE

ANSVARIG UTGIVARE

HELÉN ANDERSSON

REDAKTÖRER

HELÉN ANDERSSON
ANNELI ABRAHAMSSON

REDAKTIONSRÅD

BIBLIOTEKSGRUPPEN,
KULTUR I VÄST
CATHARINA BUCHT

ART DIRECTOR/
GRAFISK FORM

KERSTIN STRÖMBERG

OMSLAGSFOTO/
ILLUSTRATIONER

123RF.COM

TRYCK

CELA GRAFISKA
ISSN-NUMMER 2002-4649

ADRESSÄNDRING
PRENUMERATION

NOLL27.SE
PRENUMERATION@NOLL27.SE

Global dialog om medie- och informationskunnighet

TEXT OCH BILD: HELÉN ANDERSSON

I september 2019 står Västra Götalandsregionen värd för den nionde upplagan av den internationella Unesco-konferensen Global Media and Information Literacy Feature Conference.

– Konferensen är ett tillfälle att få en uppdatering kring forskningsläget inom området, att knyta kontakter och utbyta information säger Catharina Bucht, projektledare, Kultur i Väst.

Utvecklingen världen över har de senaste decennierna formats av digitaliseringens framfart, och vårt sätt att ta till oss information har förändrats. Unescos nionde MIL-konferens har fokus på engagerade, informerade och kunniga medborgare i en digital tid.

– Det handlar i grund och botten om grundläggande mänskliga rättigheter. Om yttrandefrihet och om informationsfrihet och om hur viktigt det är att ha kunskaper och kompetenser att kunna ta till sig information och veta hur man gör sin röst hörd, säger Catharina Bucht.

Global fråga

Unescos första globala konferens om Media and Information Literacy, MIL, hölls 2011. MIL, eller MIK på svenska, är en sammanslagning av kompetenser från två olika forskningstraditioner, medie respektive informationsvetenskap.

– Den tekniska utvecklingen, framförallt internet, har medfört att medier och informationsdatabaser allt mer hänger samman och är oberoende av nationsgränser. Unesco pratar även om att man genom ökad medie- och informationskunnighet kan öka dialogen mellan människor, olika kulturer och religiösa inriktningar. Att man på det sättet får ökad förståelse för varandra, säger Catharina Bucht.

MIL-konferensen är inte i första hand en konferens där deltagarna får med sig praktiska tips, men väl en bred uppdatering från forskningsområdet och många exempel på hur man arbetar med frågan i olika delar av världen.

– En forskningsinriktad konferens ger också en bra bild av var kunskapsluckorna finns. Och, säger Catharina Bucht, eftersom det är en fråga som angår alla oavsett nationsgränser, hoppas Unesco att en konferens med global dialog ska göra att man inspireras och lär av varandra.

Global representation Oavsett om man kommer till konferensen med fokus på filmkunnighet eller med fokus på informationskompetens eller nyhetsjournalistik, tror Catharina Bucht att man känner att man är en del av en stor global diskussion.
– Den stora poängen med konferensen är att få med så många länder som möjligt.

Diamant

Catharina Bucht beskriver global medie- och informationskunnighet som en fasettslipad diamant som du kan titta på utifrån olika aspekter beroende på vilken ämnesbakgrund du har eller vilket land du kommer ifrån. Unescos sätt att se på medie- och informationskunnighet är bredare än hur det diskuterats i Sverige. Här har det ofta varit fokus på källkritik, desinformation och propaganda i relation till hur mottagare hanterar det. I andra delar av världen kan det handla om att ha kompetens för att kunna skilja kommersiella budskap från informationsinnehåll, eller att det är ojämnt mellan kvinnor och män gällande medie- och informationskunnighet och tillgång till information.

– Det är helt enkelt olika ingångar till ämnet i olika delar av världen. Här i Sverige är vi förhållandevis trygga med våra medier och etiska regler vad gäller reklam och våldsinslag i program riktade till unga. Lever man i ett land som inte har motsvarande lagar eller etiska regler, har man kanske sedan länge arbetat från en helt annan ingång till mediekunnighet. Kunskap och inspiration från andra kan göra stor skillnad.

Global dialog

När denna artikel skrivs är konferensens program inte klart, men det råder ingen brist på inskickade presentationer, och den internationella, vetenskapliga kommittén som tittar på

fakta

noll27

Västra Götalandsregionen är värd för Unesco Global Media and Information Literacy Feature Conference 2019 i samarbete med Göteborgs universitet och Svenska Unescorådet. Konferensen pågår 24–26 september på Svenska Mässan i Göteborg, parallellt med Bok- och biblioteksmässan där ett av årets tema är mediemedvetenhet.

Den 26 september arrangeras ungdomskonferensen Global MIL Youth Agenda Forum för unga mellan 18 och 30 år.

förslagen har ett digert arbete att utföra fram till september. Och att Unesco gift samman två forskningstraditioner betyder att ingen är viktigare än den andre. Mediekunnighet och informationskunnighet är inget nytt, men tillsammans blir det kanske ett nytt sätt att se på dem och att få en förståelse för hur brett MIK-begreppet är.

– Unescokonferensen belyser MIK-begreppet från olika håll, och genom att delta hoppas jag att man ändå förstår att det är samma diamant. Det viktigaste är att man upprätthåller den globala dialogen och lär av varandra, säger Catharina Bucht. ■

Arbetar för att stärka

TEXT OCH BILD: HELÉN ANDERSSON

Statens medieråd presenterade nyligen en lägesrapport med bedömningar av hur Sverige ska kunna stärka arbetet med medie- och informationskunnighet.

– Vi har listat fyra behovsområden och i höst fortsätter vi att titta på formaliseringen av dessa, säger Martina Wagner, ämnessakkunnig på Statens medieråd.

Ar 2018 gav regeringen Statens medieråd i uppdrag att utveckla former för en förstärkt samverkan av insatser för medie- och informationskunnigheter, MIK. Statens medieråd tolkade uppdraget som ett långsiktigt uppdrag, och att de fått mandat att ta rollen som koordinerande nod för MIK i Sverige.

– All internationell expertis säger att det behövs en koordinerande kraft, en ansvarsinstans som fungerar som ett nav för MIK-frågorna. En sambandscentral som tillhandahåller delning av kunskap mellan aktörer på olika nivåer som verkar för stärkt MIK, säger Martina Wagner.

Nationell handlingsplan

När Statens medieråd 2018 gjorde en kartläggning av aktörer verksamma inom MIK-området, visade den ett ganska fragmenterat landskap. Det görs mycket inom olika områden, men det saknas samordning och flera genomför insatser som överlappar varandra. Detta, tror Statens medieråd i sin lägesrapport, skulle underlättas av en handlingsplan som skulle bidra till ett mer långsiktigt och kvalitativt arbete.

– Det behövs en nationell handlingsplan eller en MIK-strategi. Det måste inte vara regeringen som utformar den, det

skulle kunna vara en sådan sak ett nationellt MIK-nätverk kan göra tillsammans, säger Martina Wagner.

Hon berättar om modellen de använder i Norge där Kulturdepartementet redan 2011 satte ihop ett nätverk bestående av myndigheten Medietilsynet, departement och övriga organisationer för att arbeta med kritisk medieförståelse, och om Irlands arbete där mediemyndigheten Broadcasting Authority Ireland utifrån sin policy framgångsrikt arbetar med kampanjer.

– I Sverige är vi inte riktigt där än med en fungerande samverkan mellan MIK-aktörer. Men det är väl rimligt att tro att vi under hösten 2019 kan ta ytterligare steg i riktning mot att formalisera nätverk kring MIK i Sverige på olika nivåer. Här ser vi fördelar om Statens medieråd i sin roll som nod får ett styrdokument från regeringen som kan fungera som en brygga mellan olika övergripande initiativ, och som ger oss ett tydligt mandat att samordna dessa till gagn för allmänheten.

Stödfunktion

Om Statens medieråd som nationell nod för MIK ska ha en chans att påverka insatserna inom området, konstaterar de i sin lägesrapport att de skulle behöva ha inflytande över bidrag som ges till insatser inom MIK-området. Då skulle de kunna rikta insatser till geografiska eller tematiska områden där det saknas aktiviteter och på så sätt uppmuntra dessa.

– Aktörer med rikstäckande aktiviteter som till exempel den formella folkbildningen och studieförbunden är, med riktad finansiering, villiga att göra mer inom MIK-området, säger Martina Wagner.

Slutligen konstaterar Statens medieråd i sin lägesrapport att de MIK-insatser som genomförs i Sverige skulle kunna få klart större genomslag om de samordnades effektivt. Men

Biblioteken spelar roll Från att vi har varit nästan ensamma om att tala om MIK har Statens medieråd nu fått sällskap av många aktörer med det gemensamma slutmålet att stärka människors delaktighet och kompetenser i informationssamhället.

– Här har biblioteken stegpat fram som en av de absolut viktigaste och självklara partner och målgrupper för vårt arbete, säger Martina Wagner.

att det krävs långsiktighet och särskild finansiering.

– Det behövs ju bland annat ett sekretariat som enbart arbetar med ett MIK-nätverk, och en bra gemensam plattform. Och sådana kostar pengar, konstaterar Martina Wagner som

ändå är hoppfull och menar att det borde kunna vara på plats 2020.

– Vi fortsätter nu att jobba under hösten och kommer bland annat att utveckla vår MIK-kartläggning till något vi kallar för Kartan. Tanken är att göra kartläggningen inom MIK-området än mer användbar och interaktiv. En databas där man ska kunna se vad som görs, av vem mot vilken målgrupp, inom vilken del av MIK etcetera. Vi tror det kan bli ett användbart redskap. ■

fakta

noll27

Statens medieråd sorterar under Kulturdepartementet och bildades den 1 januari 2011.

Myndigheten ska verka för att stärka barn och unga som medvetna medieanvändare och skydda dem från skadlig mediepåverkan. Myndigheten ska följa medieutvecklingen när det gäller barn och unga, samt sprida information och ge vägledning om barns och ungas mediasituation.

Myndigheten ska fastställa åldersgränser för film som är avsedd att visas för barn under 15 år enligt lagen om åldersgränser för film som ska visas offentligt.

Worldwide, 24-31 October

Global Media and Information Literacy Week 2019

MIL Citizens: Informed, Engaged, Empowered

24-26 September, Gothenburg, Sweden

Feature Conference

Gamla metoder – nya medier och verktyg

TEXT OCH BILD: ANNELI ABRAHAMSSON

MIK är egentligen inget nytt fenomen för bibliotekarien. Informationshantering och källkritik fanns i yrkesrollen långt innan internet. Skillnaden är att förutsättningarna, medierna och verktygen ser annorlunda ut.

Kunskapen om vad MIK är har ökat sedan jag skrev min bok för tre år sedan. En stor anledning är satsningen Digitalt först. Det har gjort att frågan fått ordentlig skjuts och börjat diskuteras. MIK och digital kompetens är i stort sett samma sak, med den skillnaden att MIK är ett bredare begrepp som inte bara handlar om digitaliseringen, säger Marika Alneng, biblioteksutvecklare i region Sörmland och författare till boken *Folkbibliotek i förändring: navigera med medie- och informationskunnighet*.

Integritet och säkerhet på nätet

Vi gör det mesta på nätet – vi dejtar, shoppar, byter tjänster och lånar böcker. För att fortsätta vara en relevant aktör behöver biblioteken matcha utvecklingen. Säkerhet och inte-

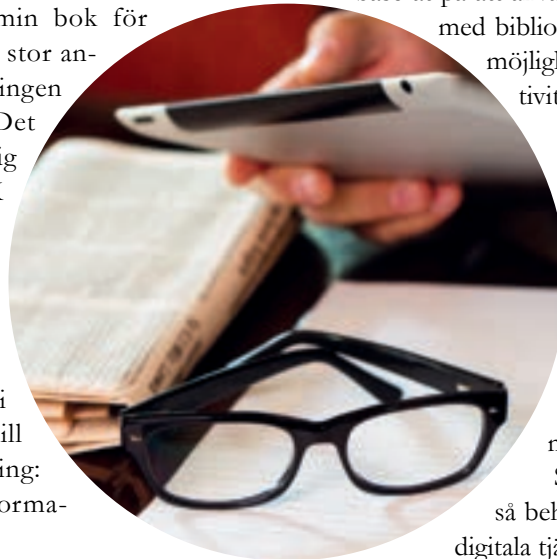
gritet är exempel på frågor som biblioteken allt mer hanterar i sin vardag. Bibliotekets uppdrag är att vara till för alla och att tillhandahålla information. Det är inte helt okomplicerat. Det kan handla om hur en dator är placerad i rummet eller om rätten att besöka vissa sidor, som ibland kanske strider mot trivselregler och andra policies. Biblioteket är också i händerna på sin kommun, som ofta har installerat filter

baserat på att användaren är en anställd. Ingen räknar med bibliotekets uppdrag att ge medborgarna möjlighet till information utan att deras aktiviteter vid datorerna ska kunna spåras.

– Biblioteket har en överenskommelse med låntagaren om att kunna låna böcker utan att någon vet vad man lånar, men spårbarheten ser annorlunda ut på internet. Vi måste bli medvetna om det här med digitala fotspår, hur våra egna system fungerar för att kunna vara transparenta gentemot användaren, menar Marika Alneng.

Som biblioteksanställd kan man också behöva bli en bättre beställare av olika digitala tjänster.

– Ibland hör jag kommentaren att det är IT-avdelningens ansvar, men vi som arbetar på bibliotek måste se till att det finns rätt verktyg i lokalerna och veta hur de fungerar. Alla behöver inte kunna allt, men man bör veta att det är en fråga som vi ska hantera.

Experter Marika Alneng menar att bibliotekarier är experter på informationshantering och källkritik, men är sämre på att signalera och visa vad och hur mycket kunskap som bibliotekarierna faktiskt har.

– Det skulle vi behöva bli mycket bättre på.

MIK-frågor på bibliotek

På folkbiblioteken ryms både traditionella arbetsuppgifter och nyare, som till exempel att hjälpa besökare använda sitt mobila bank-id. Marika Alneng har hört kommentarer från en del biblioteksanställda som tycker att dessa arbetsuppgifter inte ingår i uppdraget. Hon håller inte riktigt med om det.

– Jag tänker att vi kan se det som att vi har fått förtroendet från användaren. Om vi istället kunde hitta sätt att bistå besökaren och få den att förstå hur den ska använda de digitala verktygen, då skulle vi på sikt kunna få tid över att ägna oss åt andra arbetsuppgifter, som exempelvis källkritik eller annat. Vi behöver bli bättre på att förstå användarna och sätta dem i fokus för att nå dithän.

Det gäller att ta tillvara tillfällena och utnyttja dessa till lärsituationer, men också arbeta mer systematiskt med MIK-frågan. Marika Alneng nämner Kramfors som ett exempel på en ort som arbetar proaktivt. Där bjuder man in allmänheten till biblioteket för att skriva om sin ort på Wikipedia. Hon gillar det praktiska testandet, att lära genom att göra. I en workshop som hon gjort uppmanar hon deltagaren att leta upp ett konstverk som inte längre omfattas av upphovsrätten, ta en selfie med konstverket i bakgrunden för att sedan publicera bilden med en vald Creative commons-licens. Att göra och inte bara läsa sig till hur man gör, är ett bra sätt att lära sig även om man är teknikosäker, tycker hon.

– Jag slår ett slag för leklusten, att man vågar utsätta sig för att inte vara expert.

Utmaningar

Marika Alneng säger att en del biblioteksanställda upplever arbetet med MIK-frågan som ytterligare en sak att göra. Många känner att det inte finns tid för reflektion och planering. Det är en stor utmaning, inte minst för bibliotekscheferna.

– De ska leda i förändring i en tid där man inte riktigt vet vad som ska hända. Det man kan göra som anställd är att göra det man alltid har gjort: förkovra sig. Lära sig ett eller annat verktyg, för det kommer man nog inte undan. Och så hoppas jag att man avsätter tid till att prata med sina kollegor, det tror jag mycket på. ■

noll27.se

Digiteket

Den 29 augusti lanserades folkbibliotekens nya utbildningsplattform för digitalt lärande. Läs mer om Digiteket på noll27.se

Folkbildning och faktaresistens

TEXT OCH BILD: ANNELI ABRAHAMSSON

Emma Frans

Hon avlivar myter i SVTs morgonsoffa och i somras kunde du höra henne sommarprata i P1. Hon är demokratiambassadör och tidigare i år utsågs hon till Årets folkbildare. Epidemiologen Emma Frans är forskaren som förenar humor och hårdkokta fakta.

Vi människor har en tendens att lyssna på och ta till oss det som stämmer överens med våra egna åsikter, även om informationen vi får inte är baserad på riktig forskning, berättar Emma Frans, doktor i epidemiologi och forskare vid Karolinska institutet i Stockholm.

Faktaresistens och tillit

Beteendet är mänskligt, men irrationellt. Myter har alltid funnits och har spelat en roll i samhället, vissa myter har också bidragit till att en vi och de-känsla skapat en identitet. Emma Frans är inte sanningsradikal, säger hon. Man behöver inte vara så sträng. Man kan välja att tro på astrologi, så länge man vaccinerar sina barn, och en god historia kanske behöver saltas något, men, menar hon, det är stor skillnad på att skarva en aning och att förleda och ljuga. I dag är det lätt att hitta på och förvanska, vilket gör att vi behöver bli mer aktiva medie- och informationskonsumenter.

– Vi behöver jobba upp motståndskraft och tänka kritiskt

i exempelvis sociala medier. Saker som tidigare avhandlades vid middagsbordet kan i dag leta sig ut på nätet och spridas. Vissa sprider också desinformation medvetet. Det gör att vi måste ta större ansvar för vad vi delar vidare. Samtidigt får man vara vaken på att inte bli överdrivet kritisk, vi behöver känna tillit och faktiskt lyssna på vad experterna säger, tycker Emma Frans.

– Annars är risken att vi blir klimatiförnekare och slutar att vaccinera oss.

Folkbildning på väg tillbaka

Folkbildning är ett begrepp som varit bortglömt ett tag, menar Emma Frans. Vi har sett en värld med ständigt ökat välstånd och ökad demokrati som gjort att vi inte har behövt anstränga oss. Men plötsligt ser vi att demokratin i världen sjunker och att vi behöver återerövra den. Hon hoppas att synen på bildning ska få ett uppsving igen, för ett sätt att bygga upp motståndskraft är att skaffa sig kunskap.

– Nu är det fokus på de här frågorna eftersom det har uppmärksammats hur mycket felaktigheter som sprids. Fler har förstått hur svårt det är att manövrera i de nya digitala medierna, att vi saknar färdigheter för att klara av det.

Folkbildning och demokrati

Förra året utsågs Emma Frans till demokratiambassadör av regeringen. Folkbildning och demokrati går hand i hand, tycker hon. Samtidigt har det nya medielandskapet öppnat

upp för andra än den gamla eliten att ta plats i offentligheten.

– Tidigare var media, forskare och politiker en del av eliten. I Sverige har vi fortfarande ganska stor tillit till forskningen, men det har skett en maktförskjutning. Jag är en person som har kunnat bygga en plattform på sociala medier. Jag hade inte den typen av nätverk eller den positionen som skulle gett mig den plats jag har i dag. Nu för tiden kan en enskild youtuber få stort inflytande, men den som ljuger behöver inte begränsa sitt spelrum och kan säga saker som folk vill höra, samtidigt som den gamla eliten kanske också har lyft frågor som deras läsekrets velat ta del av. Hur man förhåller sig till händelser och vad man väljer att presentera är en komplex fråga.

Alla är viktiga i byggandet av motståndskraft, inte minst biblioteken. Att prata med sina besökare och hjälpa dem att bedöma olika slags information är också byggstenar i att skapa motståndskraft.

– Det är väldigt svårt att få folk att ändra sig. Har man väl börjat tro på något, brukar man hålla fast vid det. ■

fakta

noll27

Utmärkelser:

2017 tilldelades Emma Frans Stora Journalistpriset i kategorin Årets röst. Juryns motivering löd: För att hon så underhållande tar striden mot faktaresistensen och med vetenskaplig skärpa avslöjar nätets seglivade myter. Samma år utsågs hon till Årets folkbildare av Föreningen Vetenskap och Folkbildning.

2018 utsågs hon till demokratiambassadör av regeringen, ett uppdrag som syftar till att arbeta för att främja, förankra och försvara demokratin i Sverige.

2019 utsåg Studieförbundet Vuxenskolan Emma Frans till Årets folkbildare för sitt arbete mot desinformation och faktaresistens, bland annat genom Vetenskapskollen i Svenska Dagbladet.

BIBLIOTEKS & BERÄTTARSCENEN

KOM och träffa oss på Bokmässan!

107 programpunkter.
Ingår i entrébiljetten.

D02:09

kulturivast.se/bokmassan

Kultur i Väst

Om faktaresistens, kunskap och sanning

TEXT: HELÉN ANDERSSON
BILD: CHRISTER STURMARK

Falsa nyheter har det senaste åren blivit ett begrepp och en företeelse som snabbt etablerats. Politiker faller ogrundade påståenden, etablerad forskning ifrågasätts och vår verklighetsuppfattning ställs på hårda prov.

Noll27 har tidigare publicerat denna artikel där Åsa Wikforss, professor i teoretisk filosofi vid Stockholms universitet och numera också ledamot av Svenska Akademien, reder ut begreppen ur ett filosofiskt perspektiv.

Förklara begreppet faktaresistens

Egentligen borde vi prata om kunskapsresistens istället för faktaresistens, för det är vad det handlar om. Att folk står emot tillgänglig kunskap helt enkelt. Till exempel om klimatet, vaccin eller invandring. Kunskapsresistens handlar om saker som går att veta, men som vi i vissa lägen inte vill veta. Bakom detta ligger flera olika mekanismer, bland annat så kallade kognitiva fördomar eller skevheter. Det kan handla om bekräftelsebias, det vill säga tendensen att försöka bekräfta vad vi redan tror. Psykologiska experiment har visat att fenomenet är robust. I stället för att utsätta vår övertygelse för kritisk granskning gör vi, mer eller mindre medvetet, vad vi kan för att hitta information som tycks bekräfta den. Och att hitta sådan information har förstås aldrig varit lättare än det är i dag på nätet. Det kan också handla om en övertygelse som är viktig för min grupp, min känsla av identitet, och då är det våra känslor som kommer i vägen. Om någon forskare ifrågasätter min

grupps faktaövertygelser känner vi oss hotade och i stället för att ändra oss argumenterar vi för att inte ta den här forskaren på allvar.

Vad är kunskap?

Det som är svårt med kunskap är att det krävs en kombination av oss själva och världen. För att ha kunskap måste vi tro något om hur saker och ting är, för vi kan inte veta något om saker vi inte har någon som helst uppfattning om. Men det räcker ju inte med att vi bara tror något. Det är ingen kunskap. Det krävs att det vi tror också är sant för att det ska vara kunskap. Men redan Platon påpekade att det behövs en sak till, för om vi bara gissar, drar till med något, och det råkar vara sant, är det inte kunskap. Skillnaden mellan en gissning och kunskap är just att vi har något slags skäl för vad vi tror. Någon slags grund eller evidens, goda skäl som gör din tro rationell. Och kunskap är viktigt. Vi behöver kunskap om vår omvärld för att fungera, för att kunna uppnå våra mål.

Vad är sanning?

Ett påstående är sant om det beskriver världen som den är. För att avgöra om något är sant måste vi alltid förlita oss på evidens. I vår vardag handlar det om evidens vi får från våra sinnen. Vad vi ser, hör och känner. Inom vetenskapen söker man evidens på ett mer systematiskt sätt för att pröva hypoteser. Sedan ligger det i sanningens natur att vi kan ha fel.

Om ett påstående är sant avgörs inte av vad vi tror om saken utan av hur världen är. Sanningen kan därför vara svår att uppnå och vi ska bära med oss den ödmjukheten och inse att det kan vara värt att lyssna på andra människor. Bästa sättet

Illustration: 123rf.com

att övervinna sina kognitiva skevheter och uppnå kunskap är just i en öppen dialog med andra.

Förklara fenomenet falska nyheter

Falska nyheter fungerar eftersom den mänskliga kunskapen är social. Merparten av vår kunskap får vi inte från våra sinnen utan från andra människor. Så vi måste lita på andra människor för att få kunskap, men det innebär också att vi lätt kan bli lurade. Det finns något som heter truthbias som betyder att om någon säger något till dig är din spontana reaktion att tro på vad den personen säger. Även om du har blivit varnad att personen är opålitlig så vill du gärna tro på det. Att förkasta vad någon säger är en större ansträngning rent kognitivt, så det gör vi inte i första taget. Det här har vi sett hända i vår nya mediasituation där allt fler får sina nyheter via sociala medier, till exempel via vännerna på Facebook. Dina vänner tenderar att dela saker som stämmer med vad du redan tror och du är väldigt benägen att tro på det dina vänner delar. Så dels litar du på dina vänner och dels får du ensidig information. I det läget är du extremt mottaglig för falska nyheter. Du får nyheter som du litar på eftersom de kommer från dina vänner, och det är ofta saker som stämmer med vad du redan tror och gärna vill tro.

Det kan också handla om ren desinformation som kan spridas både av politiska skäl eller av någon med starka ekonomiska intressen. Ofta anspelar man då på våra känslor och vår känsla av identitet och grupptillhörighet kopplas in. Så fort det blir personligt och känsloligt har vi lätt att dras med, och då måste vi tänka efter; hur troligt är det här? Men

vad som är lurigt med det kritiska tänkandet är att för att kunna tänka kritiskt runt en fråga måste man ha bakgrundskunskap i ämnet. Så den som saknar kunskap är extra sårbar för desinformation.

Kan biblioteken spela någon roll i allt det här?

Det är klart. I ett samhälle där det blir allt svårare att hitta pålitlig information kan biblioteken hjälpa till att avgöra vad som är pålitliga källor och pålitlig information. Sedan tycker jag att faktagranskade läroböcker är underskattade och används alldeles för lite i skolan. Sluta skicka ut skoleleverna på Google, skicka dem till skolbiblioteket och låt bibliotekarien hjälpa till att hitta källor de kan lita på, gärna då böcker. ■

noll27.se

Bokmässan

Självklart finns noll27 på plats under Bokmässan i Göteborg.

Du hittar oss i Kultur i Västs monter: D 02:09

MONGOLIET

TEXT OCH BILD: JOAKIM RÅDSTRÖM

Mongoliet står inför många utmaningar när landet går från traditionellt nomadliv till urbant IT-samhälle. Ett av problemen handlar om att skriva traditionell mongoliska på dator, och om landets många skriftspråk

Mongoliet mellan gamla traditioner och dataåldern

TEXT OCH BILD: JOAKIM RÅDSTRÖM

Enorma avstånd, glesbefolkat, supersnabb urbanisering och känslig kultur. Mongoliet står inför många utmaningar när landet går från traditionellt nomadliv till urbant IT-samhälle. Ett av problemen gäller landets många skriftspråk.

Manai uilchilgeeg songosond bayarlalaa. Texten blinkar till i ett sms från den mongoliska mobiltelefonleverantör som vi köpt ett samtalskort från. Den ungefärliga betydelsen är ”tack för att du använder vår tjänst”, berättar vår tolk. Att försöka översätta texten i något dataprogram går dock inte, mongoliska kan bara formellt översättas med andra alfabet.

– Många ungdomar i Mongoliet sms:ar mellan varandra nuförtiden, men stavningen varierar alltid, eftersom det inte har bestämts hur man ska skriva mongoliska med latinska bokstäver, bekräftar tolken Sender Senduk.

Förändrade livsvillkor

Platsen där vi befinner oss, ett modernt köpcentrum i den snabbväxande mongoliska huvudstaden Ulan-Bator, rymmer alla storstadens lockelser med snabbmatsrestauranger, souvenirbutiker, modeaffärer, lekland för barnen och allt möjligt annat. Men scenen är förhållandevis ny. På den mongoliska landsbygden lever man på samma sätt som man gjort

i många hundratals år som nomadbönder som flyttar med sin boskap och sina jurtor, en sorts tält som i Mongoliet kallas ger, mellan sommar- och vinterbeten på den oändliga, karga stäppen, år efter år.

– Min son gick bara ut grundskolan, för han ville bli herde. Det är ett bra sätt att leva på. Men min lilla dotter kommer att få studera längre, säger Purevsuren Tegshee, en nomad som vi hälsar på hos, 30 mil från Ulan-Bator.

Familjens livsstil har ett närmast romantiskt skimmer, umgänge över varm nudelsoppa, salt mjölkte och söt gräddpudding; alla familjemedlemmarna klädda i vackra deel-tunikor i glänsande silke, och med fåren och getterna fridfullt betande alldeles utanför. Allt detta ändras nu raskt. För bara 25 år sedan var Ulan-Bator ungefär hälften så stor som den är idag. Numera rymmer Ulan-Bator runt 1,4 miljoner invånare, eller nästan hälften av Mongoliets befolkning, och varje månad flyttar ytterligare 5 000 personer dit, eller sex personer i timmen.

Unikt skriftspråk

Liksom det mongoliska samhället överlag håller på att förändras, skiftar också kulturen och språket i landet, särskilt skriftspråket. Innan storstadens ungdomar sms:ade varandra på mongoliska tolkat med latinska bokstäver, använde landets befolkning kyrilliska, importerad på 40-talet från dåvarande Sovjetunionen. Och under mycket lång tid dessförinnan användes överallt den säregna traditionella mongoliska skriften, mongol bichig, ett av ytterst få skriftspråk i världen

Trygg boj Befolkningen i Mongoliet har traditionellt livnärt sig på nomadisk boskapskötsel, och i takt med den snabba globaliseringen, urbaniseringen och digitaliseringen i landet har Mongoliets traditionella språk och kultur ånyo tagits till heders.

– Gradvis sedan 1990-talet har mongol bichig kommit tillbaka in i läroplanerna från sjätte klass, 2008 beslöt regeringen att man skulle använda traditionell mongoliska på universitetsdiplom och födelseattester, och en ny lag säger att från och med 2025 är traditionell mongoliska Mongoliets officiella språk jämte kyrilliska, säger mongoliskläraren Tungalag Vanchaa vid Mongolia International University.

som skrivs vertikalt, uppifrån och ned.

– Vi började ursprungligen använda det redan på 700- eller 800-talet, efter att ha fått det från uigurerna. Och uiguriskan utvecklades i sin tur från den urgamla feniciska skriften, säger professor Tsedev Unurbayan.

Professor Unurbayan är en av Mongoliets främsta experter på dess traditionella skriftspråk, och kan historien bakom mongol bichig utan och innan.

– Mongoliet hade ännu längre tillbaka många olika sorters skriftspråk. Anledningen var kanske att vi har varit nomader så länge, och plockat upp språk från flera olika ställen. Vi använde även kinesiska ett tag, berättar han.

Ännu så länge utgör förvisso kyrilliska det mest utbredda skriftspråket, men vissa specialtidningar är skrivna på mongol bichig, liksom mycket kalligrafikonst och annat. Och

i takt med den snabba globaliseringen, urbaniseringen och digitaliseringen i landet har Mongoliets traditionella språk och kultur ånyo tagits till heders, kanske som en trygg boj i den stormande samhällsomvandlingen.

Riktade åtgärder

Gradvis sedan 90-talet har också mongol bichig kommit tillbaka in i läroplanerna från sjätte klass, och forskare, inte minst från utlandet, har dessutom kommit att intressera sig alltmer för det traditionella mongoliska skriftspråket. Inte minst eftersom äldre historiska dokument från landet är skrivna på mongol bichig, vilket kräver att de lär sig det.

Mongoliskläraren Tungalag Vanchaa vid Mongolia International University berättar att regeringen som en riktad åtgärd för att främja användningen av mongol bichig, 2008

Olika skriftspråk Professor Tsedev Unurbayan är en av Mongoliets främsta experter på dess traditionella skriftspråk och kan historien bakom mongol bichig utan och innan.

– Vi började ursprungligen använda det redan på 700- eller 800-talet, efter att ha fått det från uigurerna. Och uiguriskan utvecklades i sin tur från den urgamla feniciska skriften. Men Mongoliet hade ännu längre tillbaka många olika sorters skriftspråk. Anledningen var kanske att vi har varit nomader så länge, och plockat upp språk från flera olika ställen. Vi använde även kinesiska ett tag, berättar han.

beslöt att man skulle använda traditionell mongoliska på universitetsdiplom och födelseattester.

– Och officiella skyltar på regeringsbyggnader kom från och med dess att skrivas på både kyrilliska och mongol bichig.

En annan lag gör gällande att man från och med år 2025 alltid ska använda traditionell mongoliska som Mongoliets officiella språk jämte kyrilliska. En lag som Tungalags kollega Bayarmagnai Choijilsuren, kanslichef vid Mongolia International University, tycker är bra.

– Universitetet tar emot många studenter från den kinesiska regionen Inre Mongoliet, och de kan skriva ganska flytande på mongol bichig. Det imponerade på mig, och gjorde att jag kände att vi borde bli bättre på vårt traditionella skriftspråk även här i landet Mongoliet.

Utmaningar

Men stora utmaningar kvarstår innan man fullt ut kan inlemma mongol bichig i det moderna digitala samhället, jämte just kyrilliska.

– En fördel med kyrilliskan är att den kommer närmare det talade språket än mongolisk skrift, som skrivs annorlunda än hur man talar, berättar professor Tsedev Unurbayan.

Traditionell mongoliska har visserligen funnits registrerat i dataspråkstandarden Unicode sedan 1999, men i olika versioner och fortfarande med stora problem med bland annat automatisk sammanskrivning av olika tecken som inte blir fullständigt korrekt hos någon av de mongol bichig-typsnitt

som finns hos större datorprogramslieferantörer. Detta har kommit att diskuteras på senare tid, när man från språkforskningshåll har velat ta fram en enhälligt definierad standard för återgivning på dator, med så kallad Unicode-standard.

Fortsatta problem därmed, både för den som vill skriva traditionell mongoliska på dator och för den som vill skicka meddelanden på mongoliska med latinska bokstäver. Utmaningar som troligen behöver lösas samtidigt som Mongoliet snabbt förändras av alla andra krafter just nu. ■

fakta

noll27

Mongoliet är världens mest glesbefolkade land. Huvudstaden Ulan-Bator har 1,4 miljoner invånare, runt 42 procent av hela landets befolkning. Innan kommunism infördes i landet skedde utbildningen ofta i traditionella religiösa skolor. Därefter, och fram till Sovjetunionens sammanbrott runt 1990, infördes ett utbildningssystem med stort fokus på allmän läskunnighet och god tillgång till skola för alla. Även tillgång till bibliotek var under denna period god. I och med införandet av marknadsekonomi har detta system förändrats något med sämre skolkvalitet och många stängda bibliotek.

Kampanjer hoppas på biblioteken

TEXT OCH BILD: ANNELI ABRAHAMSSON

Under försommaren startade föreningen Wikimedia Sverige två kampanjer – 1lib1ref och FindingGlams. Förhoppningen är att många ska bidra till att göra den tillgängliga informationen och kunskapen på Wikipedia ännu bättre. Målgruppen för kampanjerna är en grupp experter: bibliotekarierna.

Bibliotekarierna sitter på en enorm kunskap, de är experter på det här med källkritik och var man hittar information, därför riktar vi de här kampanjerna till just dem, berättar Alicia Fagerving, utvecklare på Wikimedia Sverige, en ideell stödförening till Wikimedia Foundation, som driver några av världens största fria kunskapskällor, inklusive Wikipedia och Wikimedia Commons.

1lib1ref – kampanj riktad mot bibliotekarier

1lib1ref är ett internationellt initiativ och står för one librarian, one reference, alltså en bibliotekarie, en referens. Som namnet antyder hoppas Wikimedia Sverige att svenska bibliotekarier ska bidra med att utveckla det digitala uppslagsverket Wikipedia. Man kan välja att göra en eller kanske ett par redigeringar i artiklar på Wikipedia som saknar relevanta källhänvisningar.

– En del bibliotekarier är kritiska till Wikipedia och menar att informationen inte är tillförlitlig och att man inte vet varifrån informationen kommer. Vi vet att Wikipedia inte är perfekt och att många artiklar saknar källor, då säger vi: Låt oss hjälpas åt. Det här är ett sätt att bidra till att informationen blir bättre, menar Alicia Fagerving.

Deltar man i kampanjerna ökar också ens förståelse för hur det går till att arbeta med information på Wikipedia, säger Alicia Fagerving.

– I dag hittar många sin information från sidan och vi behöver kunna hantera att folk använder den för sin kunskapsinhämtning.

FindingGlams

Parallellt med 1lib1ref löper den nationella kampanjen FindingGlams, som står för galleries, libraries, archives samt museums. Projektet drivs av Wikipedias systerprojekt Wikidata, som är en databas med information om en rad olika saker och till skillnad från Wikipedia, där encyklopediska artiklar skapas, samlar Wikidata data i strukturerad form. Målet med kampanjen är att förbättra täckningen av världens kulturarvsinstitutioner, som bibliotek och museer.

Principen är densamma som i kampanjen 1lib1ref, att yrkesmänniskor går in och redigerar informationen som finns på den öppna kunskapsbasen, genom att bland annat lägga till källhänvisningar. Det kan handla om att skriva om var ett galleri ligger eller när det grundades.

FindingGlams är ett pilotprojekt för att testa de digitala verktygen och göra dem mer användarvänliga. Grundtanken, berättar Alicia Fagerving, är att göra Wikidata till världens största översikt över kulturarvsinstitutioner.

– Vi har potential att samla in information från hela världen, den möjligheten fanns inte tidigare. Kungliga biblioteket har också öppnat upp sina databaser och delar med sig av sin information på Wikidata, det är otroligt stort.

Vill sprida kunskap

I dag har bland annat Turkiet och Kina blockerat Wikipedia. Alicia Fagerving ser det som exempel på att länderna inte vill att medborgarna ska få tillgång till kunskap. Det gör hens drivkraft att arbeta med att tillgängliggöra kunskap ännu större för att tillsammans bidra till fri information.

– Jag förstår att det kan kännas som en övermäktigt uppgift att börja engagera sig och redigera på Wikipedia eller Wikidata, men du behöver inte göra så stora saker. Det kan räcka med att du går in och lägger till en källa eller en adress på Wikidata, det är enklare än du tror. Och det kan vara bra att veta att du inte kan förstöra någonting genom att försöka. Det sitter Wikipedianer, alltså personer som arbetar ideellt med Wikipedia, över hela världen och rättar ifall formateringen eller något annat skulle bli fel. ■

Digital kompetens inom skolan behöver bli bättre

TEXT OCH BILD: ANNELI ABRAHAMSSON

Skolan spelar en viktig roll när det gäller att utbilda elever i ett källkritiskt förhållningssätt, men det finns brister. Att integrera källkritik i den ordinarie undervisningen skulle kunna vara ett sätt att öka kompetensen hos svenska elever. Skolbibliotekarien är en viktig resurs i det arbetet.

Lärare i ämnet svenska arbetar allt mer med källkritik och de är bra på traditionell källkritik, men de brister när det gäller digital källkritik, berättar Anette Holmqvist, undervisningsråd på Skolverket och tidigare skolbibliotekarie.

Hon hänvisar till Skolinspektionens rapport Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap, där myndigheten har kvalitetsgranskat undervisningen i källkritiskt förhållningssätt. Av de 30 skolor som ingått i granskningen har 24 bedömts behöva utveckla undervisningen om källkritiskt förhållningssätt i något eller några avseenden.

Digital kompetens

Digital källkritik handlar om mer än att kunna svara på de klassiska frågorna: Vem har publicerat texten, när är den

skriven, när publicerades den, är källan trovärdig och finns det några politiska eller ekonomiska intressen bakom påståendet? För att kunna agera i den digitala världen och känna en trygghet i att undervisa i ämnet, menar Anette Holmqvist att lärarna behöver en djupare förståelse för internet än vad de har i dag.

– Vad identifierar en webbsida? Hur är en webbadress uppbyggd? Hur skiljer man en redaktionell text från en annons? Vad styr vilka träffar vi får i en söktjänst? De här frågorna är mer sällsynta i undervisningen och det är ju viktigt att eleverna får den här kunskapen, så att de kan använda internet i sin vardag. Inte minst för att lära sig skilja bedragare från andra.

Enligt Skolinspektionens rapport visar forskning att det ibland finns synsätt där man anser att elever är självlärda när det gäller digitala källor eftersom de i så hög grad vistas på nätet. Flera studier visar dock att elever i praktiken ofta saknar kunskaper och redskap för att värdera digitala källors tillförlitlighet.

– Många vet inte att det spelar stor roll för din sökning om du sorterar på senaste träff eller på den mest relevanta. Informationen du får upp kan också skilja sig åt beroende på vilken sökmotor du använder.

Integrerade skolbibliotek Skolbibliotekens pedagogiska funktion är inte reglerad i skollagen och Anette Holmqvist menar att det är viktigt att skollagen förtydligar att skolbiblioteken är en integrerad del i undervisningen.

Det kan även ha betydelse om du är inloggad eller utloggad från söktjänsten, säger Anette Holmqvist.

Skolbibliotekets syfte okänt

På regeringens uppdrag har Skolverket sett över i vilken mån skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariernas kompetens används på bästa sätt för att stärka utbildningens kvalitet. I rapporten Uppdrag om översyn av skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariernas kompetens, framgår att både lärare och rektorer har låg kännedom om skolbibliotekets syfte och roll. Skolverket har även gjort en första uppföljning av den nationella digitaliseringsstrategin för skolväsendet, som antogs av regeringen 2017. I rapporten Digital kompetens i förskola, skola och vuxenutbildning konstateras att skolbibliotekets roll i att stärka elevernas digitala kompetens kan bli större.

Enligt både Skolinspektionen och Skolverket är skolbibliotekariens expertis en framgångsfaktor i skolornas arbete med digital kompetens och MIK-frågan. I läroplanerna finns skrivningar om skolbibliotekets funktion, men Skolverket tycker att det behöver förtydligas i skollagen också.

– Jag menar inte att man ska lägga över MIK-frågan i skolbibliotekariens knä, men det skulle betyda mycket om lärare och bibliotekarier kan hitta samarbeten. Bibliotekarierna

började arbeta med datorer tidigt och kan de här frågorna. De är en resurs i arbetet, säger Anette Holmqvist.

Skolbibliotekarien resurs för lärare och elever

Bland mycket annat är skolbibliotekarien bra på omvärldsbevakning och kan dela med sig om var man hittar bra information och undervisningsmaterial på webben. Skolbibliotekarien skulle även kunna konstruera uppgifter i informationssökning och källkritik till eleverna. Att bygga team med dessa yrkesroller kan vara en väg att hitta beröringspunkter, så att både lärare och elever blir bättre och tryggare på digitala medier och verktyg, menar Anette Holmqvist.

– För att nå varandra kan man gå utbildningar tillsammans. Många bibliotekarier har gått Läslyftet exempelvis, man kan också arbeta med digitala lärmoduler ihop. Att försöka förstå varandras språk är också bra för samarbetet, så att man inte pratar förbi varandra. Och att leta efter likheter och gemensamma faktorer, snarare än olikheter. ■

Stor skillnad mellan gammal och ung

TEXT: ANNELI ABRAHAMSSON
BILD: INTERNETSTIFTELSEN

Glappet mellan gammal och ung är stor när det gäller digital kunnighet. De unga lär sig i skolan, medan de som inte nåtts av undervisningen där halkar efter. Ett sätt att nå den målgruppen och försöka fortbilda användarna är att finnas där de är aktiva – alltså på Facebook.

Internetstiftelsen är en av de aktörer som tagit sig an uppgiften att ge medborgarna digital kompetens. Varje år genomför de studien Svenskarna och internet om våra internetvanor, som ger svar på hur våra aktiviteter på nätet ser ut. Kristina Alexanderson, projektledare på Internetstiftelsen, bekräftar bilden att svenska elever är mer hemma i de digitala verktygen än vad de äldre är, men att eleverna brister i digital källkritik. Undervisningen är inte satt i ett sammanhang och det behöver den bli, menar hon och refererar till en annan studie – Sök- och

källkritik i den svenska skolan, gjord av Lunds universitet 2018 på uppdrag av Internetstiftelsen.

– Eleverna förstår och kan en källkritisk metod, men de vet inte hur de ska applicera den på sin vardag, på Snapchat eller Youtube. Allt fler svenska elever svarar också att deras upplevelse är att de inte programmerar mer än innan digital kompetens skrevs in i läroplanen, eller att de lär sig digital källkritik, så jag tror att de kommer att dröja innan vi ser att det vänder.

Facebook – arena för lärande

Studier visar tydligt att det är stora generationsskillnader i hur vi konsumerar medier, vilket är ett stort hinder i MIK-frågan. De flesta är superuppkopplade medan vissa är sällananvändare. Många av de som kopplar upp sig sent i livet är nybörjare och vet inte riktigt hur internet fungerar. Och även om Kristina Alexanderson tror att det kan dröja innan dagens unga blir bättre på exempelvis

Förståelse Den generationen som växer upp med internet nu, kommer inte att vara en generation som behärskar alla möjliga medier, menar Kristina Alexanderson, men de kommer att ha en förståelse för hur det fungerar.

– De förstår att innehållet kan vara manipulerat.

digital källkritik, så kommer det stora flertalet ändå att fångas upp av skolan eftersom MIK-frågan ingår i läroplanen. Men för att nå de redan vuxna behöver man ta till andra metoder. Internetstiftelsen använder sig av kampanjer på bland annat Facebook, där man inte bara informerar om, utan även lär användarna olika aspekter av säkerhet, integritet och källkritik.

– Tidigare hade vi kanske använt oss av Anslagstavlan på SVT, men nu använder vi sociala medier som arena för vår kampanj. Det är där målgruppen finns.

Faller mellan stolarna

En viktig fråga är vem som ska ansvara för att äldre får digital kompetens menar Kristina Alexanderson, men att frågan inte är alldeles självklar.

– Statens medieråd har det inte i sitt uppdrag. Och biblioteken? Hur når de den här gruppen? Vem är aktören som ska agera för att utbilda de som är 40 plus? Som det ser ut nu, landar de här människorna mellan stolarna.

Det pågår dock en del enskilda projekt, säger hon och nämner Digidel, som ett exempel. Kristina Alexanderson tycker att nätverksformen som Digidel är uppbyggd på är en bra arbetsmetod, men säger samtidigt att det vore bra om de olika satsningarna hamnade under en huvudman. Hon tycker inte att en offentlig aktör ska gå in och ta det samordnande ansvaret.

– Jag tycker att det ska vara en extern part, utanför Myn-dighetsverige, ett nätverk som ägs av alla gemensamt precis som Digidel, som exempelvis vi stöttar ihop med biblioteken.

Hon ser också att biblioteken har en viktig roll att spela.

– Bibliotekarierna har kompetensen och behöver ta rollen som folkbildare, men för att vi ska få veta hur kunniga de är på biblioteken måste de mobilisera sig, delta i debatten och visa sin kompetens. Gå ut och säg: Det här behöver vi förstå och kunna, vi är ett stöd i det arbetet. ■

Källkritik, sökkritik och källtillit

TEXT OCH BILD: ANNELI ABRAHAMSSON

Algoritmer och confirmation bias. Källkritik och sökkriterier. Fake news och källtillit. Magkänsla som ersätter kunskap och det blir både svårare och viktigare att förstå hur ekosystemet bakom vår tids kunskaps- och kulturbank – den digitala världen, fungerar.

Flödet där ute på nätet är enormt. Det finns ingen gräns. Allt du vill veta och få bekräftat finns ett par klick bort. Aldrig har väl begreppet: som man frågar får man svar, varit mer sant än nu.

– En informant vi intervjuade sammanfattade det så här: Om man vill att folk ska sluta dricka komjölk och vill hitta argument för sin sak, googlar man inte Komjölk utan Komjölk dåligt. Man söker konfirmering, man vill alltså hitta material som stärker ens egen tes, säger Olof Sundin, professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet och har forskat i ämnet digital källkritik i drygt tio år och arbetar på uppdrag från bland annat Regeringskansliet, Skolverket och Skolin- spektionen.

Algoritmer styr innehållet

Den traditionella källkritiska metoden bygger på fyra kriterier: Äkthet, tid, beroende och tendens. Är publiceringen ett original eller en kopia? När skrevs det? När publicerades det? Vem ligger bakom publiceringen? Men eftersom det digitala ekosystemet många gånger är höljt i dunkel, det är platt, som Olof Sundin uttrycker det, är det svårare att tillämpa de här kriterierna.

– Om man vet hur ett analogt uppslagsverk är uppbyggt är det enklare att förstå hur det digitala fungerar. Men i den digitala världen är det så mycket enklare att ta saker ur sitt sammanhang och presentera utan kontext, vilket gör att det kan få en helt annan betydelse än det var tänkt.

I dag behöver man ha förståelse för hur kunskapsinhämtningen går till. Att det man får upp i sociala medier beror på vilka eller vad man följer, att sökmotorernas algoritmer får bestämma vad man väljer att ta del av. I sin forskning konstaterar Olof Sundin att vi inte verkar ägna oss åt källkritik i vår vardag.

– Det ser ut som om vi litar på Googles eller Youtubes förmåga att leverera det vi vill ha. Ofta helt oreflekterat. Vi

Aktiv del Att ta en mer aktiv del i den aktuella diskussionen och debatten kan vara en möjlig väg för bibliotekarien att synliggöra sin roll och kompetens, säger Olof Sundin.

verkar tro att det som kommer högst upp i träfflistan är det bästa, eller mest relevanta, som finns.

Sökkritik och källtillit

Det har uppstått ett glapp mellan sanning och osanning, mellan troligt och osannolikt. Det är inte bra för individen och det är inte bra för samhället, där det finns en risk för att trovärdigheten hos de samhällsbärande institutionerna som exempelvis universiteten, journalistiken och biblioteken, urholkas. Att dess legitimitet försvinner. Olof Sundin och hans kollega Jutta Haider har myntat begreppen sökkritik och källtillit för att peka ut en del av problemet.

– Vi behöver förstå hur en sökning går till, hur ekosystemet med algoritmerna är uppbyggt och hur vårt beteende går till när vi söker, att vi till exempel ändrar våra sökord så att vi kan få något svar överhuvudtaget och litar på sökmotorns resultat, menar han.

Begreppet källtillit beskriver den tillit som är nödvändig att ha till samhällets kunskapsinstitutioners metoder för sin verksamhet. Som ett fundament att stå på. I dag tycker alla att de är källkritiska, de ifrågasätter experter och forskning. Och det är lätt gjort, även med hjälp av de klassiska källkritiska kriterierna.

– Ett sådant kriterium är om man kan hitta en annan källa som stärker en text. Numera är det inte svårt att hitta sådana texter på nätet, säger Olof Sundin. Allt går därmed att belägga och verifiera, även falska påståenden.

Guldålder för bibliotekarien

Olof Sundin ser att bibliotekarien har en stor roll att spela i det digitala samhället. Hela bibliotekssektorn är kunskapens och kulturens kalibreringsinstrument. Bibliotekarierna är experter för experterna, roten i ekosystemet, som Olof Sundin pratar om. Det finns flera spår att välja mellan för biblioteket och bibliotekarien, menar han.

– I bibliotekarieprofessionen finns en stor roll som pedagog. Det är svårt att nå alla elever, men att jobba mot lärarna och bli pedagogernas pedagog i de här frågorna kan vara en del. Med det stora intresset för MIK-frågorna har bibliotekariens roll fått en slags renässans.

– Bibliotekarien har ett guldåge i dag, det gäller att ta till vara den chansen och leva upp till samhällets förväntningar. I och med MIK-frågan blir den pedagogiska rollen viktig och bibliotekariens kompetens efterfrågas, både i läroplanen och i den allmänna debatten, säger Olof Sundin. ■

Deepfakes – gör det svåra ännu svårare

TEXT: ANNELI ABRAHAMSSON
BILD: RISE

I dag har tekniken tagit oss till en punkt där det blivit allt svårare att skilja sant från falskt. Så kallade deepfakes bidrar till att det med stor sannolikhet kommer att bli ännu svårare i framtiden. Det finns starka intressen bakom vilseledande kampanjer och våra digitala fotspår gör oss till enkla måltavlor.

Det har länge varit möjligt för en resursstark aktör, en stat, att manipulera bilder och ljud, men med moderna AI-teknologier kommer mycket kraftfullare verktyg som kan skapa dessa manipulationer, i händerna på var och en, säger Sverker Janson, forskningsledare inom datavetenskap och AI på forskningsinstitutet RISE.

AI och Deepfakes

Det är en del nya begrepp att förhålla sig till, som exempelvis AI, artificiell intelligens, som bland annat handlar om robotteknik, och Deepfakes, där man använder modern AI-teknologi för att skapa helt påhittade bilder, filmer och ljudinspelningar. När dessa avbildar verkliga personer eller miljöer kan man tala om "fakes". Vad som är vad kan vara svårt att avgöra.

– Fejkat material ser ut som vilket material som helst. I dag räcker det inte att vi tror på det vi ser, vi måste även lita på den som tillhandahåller bilden. Att källan är trovärdig. Ett sätt att säkerställa ursprung skulle vara att kameror och inspelningsutrustning försågs med ny teknik, som digitalt signerar inspelningar för att bevisa var de kommer ifrån men där är vi inte än, säger Sverker Janson.

Digitalt krig

På senare tid har allt fler sällat sig till uppfattningen att det pågår ett krig, men att det sker digitalt. Medvetenheten om vad digitaliseringen har kapacitet till ökade markant våren 2018, då nyheten om det brittiska analysföretaget Cambridge Analytica, briserade. Det framkom då att bolaget på ett ganska tveksamt sätt hade samlat in data från drygt 50 miljoner Facebook-användare. Utifrån dessa uppgifter sade sig företaget ha skapat detaljerade psykologiska profiler, för att kunna visa riktade politiska budskap inför presidentvalet i USA 2016. Sverker Janson är en av de som menar att kriget flyttat till internet, där den här typen av påverkanskampanjer är en av flera strategier.

– Starka intressen bekriagar lättmanipulerade människor. Cambridge Analytica är bara en i mängden av företag som låter sig anlitas av skrupelfria beställare. Vi ser inte mycket av det i Sverige ännu, men det är bara en tidsfråga. I och med att vi är en rättsstat så kanske vår lagstiftning kan skydda oss till viss del, men inte helt och hållet. Det går att sprida lagliga, men moraliskt tveksamma budskap.

Ny teknik – nya strategier

De digitala möjligheterna och riskerna berör oss alla. De som arbetar på bibliotek måste ta till sig och förstå vilka hinder och möjligheter ny teknik innebär, men egentligen är diskussionen större än så, eftersom den i grunden handlar om bibliotekens roll i den digitala världen, menar Sverker Janson.

– Jag förstår att det kan vara överväldigande för var och en och utmanande för den enskilde medarbetaren, men det är också en spännande tid, där det behövs strategier och metoder för att arbeta aktivt med de här frågorna, så att biblioteken kan vara ett stöd för medborgaren. ■

Digital folkbildare

TEXT OCH BILD: HELÉN ANDERSSON

Carl Heath har i över ett decennium varit verksam i gränlandet mellan digital teknik, samhällsfrågor, utbildning och kultur. I huvudsak har han arbetat med frågor kopplade till digitaliseringen av samhället, och sedan ett år tillbaka är han regeringens särskilde utredare för att värna det demokratiska samtalet.

Blev försenad. Sitter på Korvbaren. Jag får meddelandet när jag är på väg till Carl Heaths arbetsplats på forskningsinstitutet RISE, Research Institutes of Sweden, på Lindholmen i Göteborg. Det är här han har sin tjänst som utbildningsdirektör, en tjänst han sedan ett år tillbaka delat sin tid med uppdraget som särskild utredare och ledare av den kommitté regering utsett för att värna det demokratiska samtalet.

– Mitt jobb i utredningen har ett tydligt fokus på media- och informationskunnighetens arena och hur vi motstår och hanterar näthat, desinformation och propaganda, berättar Carl Heath medan han avslutar sin korvlunch och vi promenerar den korta biten till kontorsbyggnaden där RISE finns.

– Det handlar om att samhällets digitalisering har förändrat förutsättningarna för hur vår demokrati verkar och fungerar.

Utredare

Snabbluncher med korv och mos är kanske något Carl Heath får vänja sig vid när han under några år framöver ska dela sin tid mellan arbetet i Göteborg och regeringsuppdraget i Stockholm. Just nu är kommittén mitt uppe i ett kartläggningsarbete där de undersöker hur media- och informationskunnighetsarbetet ser ut i Sverige, vilka aktörer som jobbar med frågan, vad de jobbar med, hur finansieringsmodeller

ser ut och vilka målgrupper som berörs. Sedan årsskiftet har Carl Heath haft fokus på att träffa och möta aktörer i såväl civilsamhället, större bolag och statliga och offentliga myndigheter.

– För mig som utredare handlar det om att ha två öron och en mun. Min uppgift är att förstå och komma med förslag, och då vill jag träffa så många aktörer som möjligt på så många olika ställen i landet som möjligt. Han har bland annat bestämt sig för att besöka mellan 30–40 kommuner det närmaste året och ta del av lokala berättelser och sammanhang för att förstå vilken typ av insatser som kan bli relevanta i ett senare skede. Han har med sig frågor om konsekvenser av samhällets digitalisering och vikten av att förstå hur vi påverkas av näthat, desinformation och propaganda.

– I vid mening är jag intresserad av att se hur vi kan stärka, främja och försvara våra demokratiska förutsättningar. För mig är digitaliseringen något samhället har att förhålla sig till och påverka utfallet av. Det handlar både om destruktiva saker och om stärkande åtgärder. Jag vill lyfta goda exempel om hur vi pratar med varandra på ett digitalt sätt så att vi kan möta varandra med empati. Ett bredare fokus på demokratipolitiken, det är det som är grundläggande för mitt uppdrag.

Folkbildare

Senast jag var i kontakt med Carl Heath var 2016 när han skrev en inlednings-text i noll27. Då var temat lärande, och i sin text problematiserade han kring vilka kunskaper som behövs för att leva och verka i ett digitaliserat informations-samhälle. Då hade han under många år befunnit sig i centrum för diskussionen om skolvärldens digitalisering, ett arbete som 2017 gjorde honom till vinnare av Guldäpplejuryns särskilda pris bland annat för sitt personliga engagemang.

– Jag tror att mitt angreppssätt i de

FAKTA

Namn: Carl Heath

Ålder: Född 1975

Läser: Mest facklitteratur just nu, och den senaste av science fiction-författaren Cory Doctorow.

Gör på fritiden:

Cyklar och umgås med min fru och mina två barn.

Detta visste vi inte om Carl Heath: Jag har en bakgrund inom försvarsmakten. Jag är just nu tjänstledig, men annars är jag gruppchef i en beredskapspluton som skyddar samhället mot kemiska, nukleära och biologiska incidenter. Jag driver också en liten teaterverksamhet som heter Scenlaboratoriet.

Några tips inför att navigera i det digitala samhället: Ett konkret tips är att du tänker dig hur du skulle gjort i en analog tid. Och att djupandas och tänka efter innan du reagerar och delar något som kan skada och sår andra. Lyssna och ställ frågor; Varifrån kommer den här informationen, vem är avsändare.

här frågorna är ett sätt som kan engagera de som inte är intresserade av digitaliseringen, men som förstår vikten av förändring. Och de allra flesta är faktiskt inte så intresserade av möjanger och saker, skrattar han och menar att diskussionen om samhällets digitalisering allt för ofta präglas av en instrumentell inställning.

– Det måste vara vår idé om vad vi vill med vår verksamhet som går först. Tekniken i sig har inget egenvärde.

Han säger själv att det är hans personlighet som gör honom till pedagog, att han vill förklara och berätta så att alla lyssnar och förstår. En inställning som gjorde honom uppmärksam på ett samtal om samhällsfrågor kopplade till digitaliseringen. En insikt som bland annat ledde till att han under ett år gjorde P1-podden Uppkopplad, och under några år drev podden Digitalsamtal tillsammans med Anders Thoresson. Av samma anledning startade Carl Heath för tre år sedan Facebookgruppen Digital Samhällskunskap, ett forum för diskussion kring de här frågorna och som i dag har närmare 11 000 användare.

– Vare sig det handlar om en podd, en föreläsning, ett blogginlägg eller att skriva på Facebook, har jag konstaterat att det finns ganska få som försöker förklara tekniska skeenden utifrån ett samhällsperspektiv. I min roll som forskare tillhör det min vardag att ägna mig åt omvärldsanalys och ställa mig de här frågorna och förklara, säger han och berättar att han häromdagen skrev ett inlägg i PRO-bloggen om tillgången till internet och förmågan att navigera i en digital vardag.

– Ibland är digitaliseringen bra, ibland är den dålig, men vår möjlighet att dra nytta av möjligheter och undvika skadliga delar förutsätter att vi alla kan något om de här frågorna. Att våga prata och våga ställa frågor om vår samtid, de samtalen är jag väldigt engagerad i.

Lajvare

Intresset för samhällspolitiska frågor fick Carl Heath när han i slutet av 80-talet var en inbiten rollspelare och aktiv i spelarnas organisation Sverock där frågan om en föreningslokal i Göteborg engagerade honom. Engagemanget ledde honom så småningom vidare till Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer, LSU, där han var vice ordförande och jobbade med generella ungdomspolitiska frågor. Gradvis har hans engagemang och passion för demokratifrågor, skolfrågor och digitalisering kommit att vävas samman allt mer till att idag uppta en stor del av hans yrkesliv. Medan rollspelande i samma takt har minskat.

– Som småbarnsförälder blir det ju inte lika mycket. Men jag ska på ett lajv i höst som handlar om camping. En vardagsrealistisk upplevelse i nutid jag ser fram mot, skrattar han och avslöjar att han fortfarande gärna spelar en del andra spel, både digitala och analoga.

– Jag vill passa på att tipsa alla bibliotekarier om spelet Assassin's Creed Odyssey som kom i höstas. Spelet motsvarar att läsa Odysseen, fast i dataspelsform, säger han och menar att spel antagligen är en av de största kulturyttringar vi har i Sverige, en yttring som allt mer blandas upp med sociala medier.

– Om jag inte kan tolka spelkultur är det motsvarigheten till att inte förstå film, texter eller bild. Spel borde hanteras som ett medium bland övriga. Biblioteken är en av de aktörer som kommit längst inom medie- och informationskunnighet och i det här sammanhanget har deras roll aldrig varit så viktig som den är idag.

Demokratihot

Under vårt samtal återkommer Carl Heath regelbundet, nästan som ett mantra, till att hans och kommitténs arbete tar spjärn utifrån iakttagelsen att vår demokrati är utsatt för nya si-

Tydligt fokus Som regeringens särskilde utredare har Carl Heath ett tydligt fokus på att värna det demokratiska samtalet som syftar till att stärka medie- och informationskunnighet samt motverka näthat, desinformation och propaganda.

– I regeringens beslut om direktiv till kommittén framgår att vi ska arbeta med frågan om hur digitala miljöer påverkar människors deltagande och delaktighet i demokratin. Det handlar om hur vi i Sverige kan upprätthålla ett väl fungerande, inkluderande och öppet demokratiskt samtal där alla medborgare känner att de vill och kan delta.

tuationer och sammanhang som förutsätter att vi alla måste bygga kunskap, och dessutom hantera den på annat sätt än vi gjort tidigare. Han brinner för frågan om digitaliseringens effekt på demokratin, att hur vi pratar med varandra påverkar hur vi fattar kollektiva beslut. Han visar mig forskning som säger att en av fyra journalister som en konsekvens av näthat väljer att inte skriva artiklar eller undviker vissa teman. Samma sak gäller beslutsfattare som undviker att yttra sina åsikter av rädsla för hat och hot.

– Detta kan betyda att journalister väljer att skriva annorlunda, att beslutsfattaren kanske fattar beslut som en konsekvens av rädsla, inte vad de anser vara bäst för samhället. Detta är jätteallvarligt för samhällskroppen, och när vi begränsas i vårt sammanhang att kunna yttra oss kommer vissa berättelser att bära mer än andra. Som en konsekvens av näthat och desinformation får vi berättelser om samhället

som förskjuter sättet vi kommunicerar på och som formar en gemensam idé om vad vårt samhälle är. Och det är ett demokratihot, konstaterar han men påpekar i samma andetag att tilliten till medier, framförallt public service, och till myndigheter i Sverige är hög.

– Självklart ska vi vara kritiska, men vi behöver vara det på ett sätt där vi inte riskerar att sprida rykten eller oro som inte är befogad.

Mönster

Kommitténs kartläggningsarbete har hittills kunnat visa ett tydligt antal mönster. Till exempel att mångat av de åtgärder som är kopplade till medie- och informationskunnighet bedrivs i projektform med korta löptider, och att merparten av insatserna bedrivs i relation till barn- och unga inom ramen för utbildningsväsende och bibliotek.

– Jag kan se ett behov av att fundera över hur vi hanterar och organiserar tillkomsten av kunskap så att andra också kan dra nytta av dem. Och jag tycker det är problematiskt att merparten av våra resurser tillägnas målgruppen barn- och unga när vi inte har ett bra och välorganiserat arbete för hur vi bemöter hela befolkningen, säger Carl Heath.

Medan vi avslutar intervjun och tar oss genom kontorslandskapet på RISE, berättar Carl Heath att det än en gång var hans engagemang och hans nyfikenhet som fick honom att tacka ja till regeringsuppdraget.

– Det som gjorde att jag tackade ja till detta vansinniga uppdrag var att det handlar om vår tid, om vårt digitaliserade samhälle och hur det påverkar på vilket sätt vi kommer överens i vår demokrati. Vi skiljs åt vid båten som ska ta oss över älven till centrala Göteborg, och jag undrar försiktigt om man med tanke på hans engagemang kan säga att han är en nörd.

– Ja. Jag är absolut en nörd. Definitivt. Det har jag alltid varit. ■

Journalistik och fake news

TEXT OCH BILD: ANNELI ABRAHAMSSON

Fria medier är en av demokratins grundpelare och folk i allmänhet har stort förtroende för traditionella nyhetsmedier. Samtidigt är journalistiken utmanad, men det är inte första gången i historien den är det. Skillnaden är att det nu sker parallellt med andra stora förändringar.

Det nya med den senaste tidens utveckling är att vi ser fler populistiska medier långt ut på högerkanten, så kallade alternativa medier. Det är också långt ut på högerkanten som de traditionella medierna har lägst förtroende, berättar Ulrika Hedman, tidigare journalist, som nu forskar kring journalistik och sociala medier vid Göteborgs universitet.

Ulrika Hedman menar att kritiken från populisterna och de längst ut på högerkanten ytterst sällan är sakligt grundad. De bara kritiserar utifrån hur de tror att det är.

– Det finns inget stöd i forskningen, inget stöd i någon form av data. Sådan kritik är nästan omöjlig att argumentera mot. Ett sådant påstående är att svenska journalister, och journalister överlag, är vänsterorienterade, men trots flera försök har forskningen inte hittat något samband mellan journalisters privata politiska åsikter och deras rapportering.

– Forskningen visar däremot att journalister är väldigt bra på att vara just journalister. Att de vill göra ett bra jobb, precis som vilken människa som helst.

Fake news skapar polarisering

Angreppen mot de traditionella medierna gör att de förlorar legitimitet och att deras trovärdighet ifrågasätts. Det leder till

att andra medier och aktörer kan vinna mark. Samtidigt som detta sker ökar också aktiviteter från så kallade trollfabriker där ett antal personer arbetar med att skapa fejkade konton på sociala medier för att sprida osanna nyheter. Digitaliseringen gör att det går fort att skapa oreda och förvirring, polarisering och bråk.

– Journalistiken ägnar sig inte åt fake news, men utsätts allt mer för påverkansförsök av aktörer som vill använda nyhetsmedia för att sprida desinformation, säger Ulrika Hedman.

Ulrika Hedman

Journalister gör numera en del av sin research på sociala medier och det ställer nya krav. Under senare år har både rykten och manipulerade bilder spridits efter attentat, till exempel efter sprängdådet utanför flygplatsen i Bryssel och efter terrordådet på Drottninggatan i Stockholm.

– En del falska uppgifter kan leta sig in i traditionella medier eftersom journalister, precis som de flesta av oss, är lite sämre på att vara källmedvetna på de här plattformarna, menar Ulrika Hedman. ■

noll27.se

Noll27.se

Du vet väl att du kan läsa noll27 på webben?

På noll27.se finns förutom senaste nummer, alla tidigare nummer och fler artiklar.

Om jag hade ett bibliotek

Özz Nûjen är en av Sveriges största ståuppkomiker som bland annat gjort sig känd för att skämta om såväl svensk vapenexport som om rasism. Här skriver han om ett bibliotek med folklig makt där alla är välkomna oavsett härkomst, klass, kön, religion eller rörelsebegränsning.

Att ha ett bibliotek är att ha makt. Att vara utan bibliotek är att förlora en stor del av sin folkliga makt. Det vet despoter och diktatorer. Därför bränner de böcker och bibliotek. Makt spelar roll, vem som har biblioteken och vilka som driver dem spelar stor och avgörande roll för våra nuvarande och framtida samhällen. I vems händer du lägger biblioteken visar också ditt och era avsikter, vilka åsikter du besitter och vilka insikter du uppnått... Så är det folket gemensamt, ett parti, en religiös grupp, en mecenat eller är det marknaden och de privata aktörerna du vill ska ha kontrollen över våra bibliotek?

Om jag hade ett bibliotek att förfoga över och bestämma dess öde, dess vara eller inte vara, och om det är en vara precis som andra varor, är efterfrågan och självaste kärnfrågan. Låt mig leka med tanken fritt, totalt hämningslöst och ja även hänsynslöst.

Om jag hade ett bibliotek så skulle jag ha alla böcker huller om buller överallt och utan ordning, utan avdelning och genre, bara för att höra allt mummel, irritation, svärande och kanske ett och annat glatt tillrop; Äntligen här är den! Som jag har letat...

Eller så skulle jag ha ett bibliotek olikt alla andra läspalats, ett bibliotek där jag inte skulle ha några väggar, bara pelare och tak och jag skulle ha byggt den bredvid en högljudd livlig köpgata med mycket trafik, bara för att ingen skall kunna hyscha en och viska högt; Tyst detta är faktiskt ett bibliotek.

I mitt bibliotek skulle jag kanske bestämma att alla böcker-na i det, var tvungna att ha ett främmande språk, som ingen förstod eller kunde läsa, bara för att få folk att känna på hur det är att vara en främling en liten kort stund, se deras frustration och till slut uppgivenhet över att inte förstå språket, läsa det eller ens kunna tyda det.

Om jag hade ett bibliotek så skulle jag ha det stängt varje dag i tio år bara för att en dag plötsligt öppna det och se vad som händer och om det ens hände något, se om någon överhuvudtaget brydde sig eller var lite nyfikna.

Jag kan också tänka mig att ha ett stort mäktigt bibliotek som bara var mitt där jag kunde gå omkring i timmar och känna på bokryggarna, ta in dofterna, tystnaden och bara kort och torrt konstatera jaa att helt enkelt resignerat veta att jag aldrig kommer hinna läsa igenom alla böckerna, aldrig ha möjligheten att få in all kunskap som finns i dem, att aldrig hinna resa med alla författarnas, karaktärernas alla resor, fakta, möten, kärlekar, besvikelser, förnedringar, upprättelser, drömmar, tankar och viljor...

Jag kanske skulle öppna ett bibliotek där jag bara skulle ha det öppet för barn upp till 18 års ålder, eftersom de "vuxna" ändå verkar obildbara och för länge sedan gett upp hoppet om att lära sig nytt, omvärdera eller förlorat förmågan att drömma och kämpa för en bättre morgondag.

Tänk om jag som politiker hade hand om biblioteken och en dag så bestämmer jag och några till att vi ska privatisera det, bara för att vi vill att marknadskrafterna, de redan rika och välbärgade blev ännu rikare inom ytterligare en offentlig och gemensam tjänst.

Eller åh ja tänk vad fint och kul det vore, inte bara för mig men för så många fler om VI hade ett bibliotek som var som ett andra hem, där alla var välkomna, oavsett härkomst, klass, kön, religion eller rörelsebegränsning och där alla kunde få sitt lystmäte och hitta och bli överraskad av nya böcker eller gamla klassiker, skulle inte det vara något att sträva efter? Något att kämpa för? Eller?

För det är till slut du och jag som bestämmer eller så låter vi bli att bestämma och låter andra utnyttja vår tystnad till deras fördel. Så ge inte bort biblioteken till vem som helst och till vilka aktörer som helst. Våra bibliotek är för viktiga för att lägga i händerna på andra. Våra bibliotek och dess böcker ska vi lägga i allas våra händer, där vi tillsammans och med hjälp av varandra låter våra böcker vandra från den enes händer till den andres. ■

ÖZZ NÛJEN

Foto: Robert Eldrim

PORTO
BETALT

AVS: KULTUR I VÄST 405 44 GÖTEBORG

**Du missar väl
inte noll27 på webben!**

– Där finns fler artiklar
och samtliga nummer av noll27.

I NÄSTA NUMMER

Nr 4 2019 av noll27 har temat Stad och land